

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

**Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης:
Όραμα, Προκλήσεις και Προοπτικές**

**Ομιλία του Προέδρου κ. Λουκά Παπαδήμου
στην Πανηγυρική Συνεδρία της Ακαδημίας Αθηνών
21 Δεκεμβρίου 2017**

Σύμφωνα με τον Οργανισμό της Ακαδημίας, κατά την τελευταία δημόσια πανηγυρική συνεδρία της, ο Πρόεδρος της Ακαδημίας, "πραγματεύεται ευλήπτως δι' όλους θέμα της ειδικότητάς του". Σε προηγούμενες ομιλίες μου εφέτος εστίασα στις μεγάλες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα. Δύο μεγάλες και αλληλένδετες προκλήσεις είναι η επίτευξη ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης και, ταυτόχρονα, η ολοκλήρωση της δημοσιονομικής εξυγίανσης και η διασφάλιση της βιωσιμότητας του χρέους. Σε πιο πρόσφατη ομιλία μου στην Ακαδημία, τόνισα την επιτακτική ανάγκη ενίσχυσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της Ελλάδος για τη δυναμική και βιώσιμη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και παρουσίασα προτάσεις για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της χώρας μας, με έμφαση σε μεταρρυθμίσεις, πολιτικές και δράσεις που θα προάγουν, μεταξύ άλλων, την περαιτέρω ανάπτυξη της έρευνας και τη στήριξη της καινοτομίας.

Το θέμα που επέλεξα για την ομιλία μου σήμερα αφορά το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, ειδικότερα, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Το θέμα είναι ευρύ αλλά συνυφασμένο με το μέλλον της Ελλάδος γιατί η οικονομική ανάπτυξη, η νομισματική σταθερότητα, η κοινωνική ευημερία και η εθνική ασφάλεια της χώρας μας συναρτώνται σε μεγάλο βαθμό με τη μελλοντική πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, βεβαίως, με τη θέση της χώρας μας σ' αυτή.

Είναι πολλά τα κρίσιμα ερωτήματα: Η Ένωση και η Ευρωζώνη θα επιβιώσουν; θα ευημερήσουν; θα μετεξελιχθούν και προς ποια κατεύθυνση; Και ποιες πρέπει να είναι οι επιδιώξεις και οι θέσεις – και τελικά ο ρόλος – της Ελλάδος στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέσα στο ραγδαία μεταβαλλόμενο γεωπολιτικό περιβάλλον;

I. Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε Κρίσιμη Καμπή: Προκλήσεις και Κίνδυνοι

Από τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας, η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε να αντιμετωπίσει πολλαπλές κρίσεις και δισεπίλυτα προβλήματα που εν μέρει ήταν αποτέλεσμα οικονομικών ανισορροπιών και θεσμικών αδυναμιών, και εν μέρει συνέπεια αναταράξεων και ανακατατάξεων στην παγκόσμια οικονομία, καθώς και βίαιων συγκρούσεων στη Μέση Ανατολή και την Ανατολική Ευρώπη.

- Η δημοσιονομική και τραπεζική κρίση στην Ευρωζώνη·
- Η πολιτική κρίση και η πολεμική σύγκρουση στην Ουκρανία·
- Η μεταναστευτική κρίση·
- Η απόφαση της Βρετανίας να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση·
- Τα αιτήματα για ανεξαρτητοποίηση της Καταλονίας και της Σκωτίας

εξελίχθηκαν διαδοχικά και ενίοτε ταυτόχρονα. Κατά περίπτωση, είχαν εξαιρετικά δυσμενείς επιπτώσεις στην οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση, ιδίως στις χώρες που αναγκάστηκαν να εφαρμόσουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, προκάλεσαν έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις εντός και μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης, ανέδειξαν τις ανεπάρκειες και τα τρωτά των συστημάτων άμυνας και εθνικής ασφάλειας, και έθεσαν σε σοβαρό κίνδυνο τη σταθερότητα και συνοχή της Ευρωζώνης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια, η άνοδος του ανεύθυνου λαϊκισμού και του ακραίου εθνικισμού σε πολλές χώρες διαμόρφωσε ένα νέο πολιτικό περιβάλλον που δεν ευνοεί την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο ευρωσκεπτικισμός αυξήθηκε, ενώ η εμπιστοσύνη των πολιτών στην ικανότητα των ευρωπαϊκών θεσμών να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις κρίσεις μειώθηκε σημαντικά. Σε ορισμένες χώρες, πολιτικά κόμματα αναφέρουν ρητά ως στόχο την έξοδο των χωρών αυτών από την Ένωση. Τα αποτελέσματα των εκλογών στην Ολλανδία στις αρχές του έτους και στη Γερμανία το φθινόπωρο, και η

θριαμβευτική νίκη του Emmanuel Macron στη Γαλλία απέδειξαν ότι ο λαϊκισμός και ο ευρωσκεπτικισμός δεν έχουν επηρεάσει τη μεγάλη πλειοψηφία των λαών σ' αυτές τις χώρες.

Ωστόσο, η απόφαση της Βρετανίας να αποχωρήσει από την Ένωση αποτελεί σοβαρό πλήγμα στο εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ενώ η άνοδος εθνικιστικών κομμάτων στη Γερμανία, την Ιταλία, την Αυστρία και αλλού καταδεικνύει ότι ο λαϊκισμός και ο εθνικισμός "καλά κρατούν" και μπορεί να περιορίσουν ή/και να επιβραδύνουν τα επόμενα βήματα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ένας άλλος παράγοντας ανησυχίας είναι οι αυταρχικές τάσεις των κυβερνήσεων ορισμένων άλλων χωρών (όπως η Πολωνία και η Ουγγαρία) που συγκρούονται με θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δεν υπάρχουν, επομένως, περιθώρια εφησυχασμού.

Αναμφίβολα, η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται σήμερα σε μια κρίσιμη καμπή, σε ένα σταυροδρόμι. Ο ένας δρόμος οδηγεί προς την υλοποίηση του οράματος των ιδρυτών της, που όπως ορίζεται στη Συνθήκη είναι η δημιουργία μιας πληρέστερης και καλύτερης ένωσης, μιας "πιο τέλειας ένωσης". Ο άλλος δρόμος χαρακτηρίζεται, στην καλύτερη περίπτωση, από τη στασιμότητα (το βάδην επί τόπου) και, στη χειρότερη περίπτωση, από οπισθοδρόμηση, και ενδεχομένως τη μερική ή και την ολική διάλυση της Ένωσης, όπως προβλέπουν οι Κασσάνδρες της ευρωκαταστροφής.

Ποιο δρόμο τελικά θα ακολουθήσουμε; Ποιο δρόμο πρέπει να ακολουθήσουμε για το συμφέρον της Ευρώπης και της Ελλάδος; Πώς θα αντιμετωπίσουμε τις δυσκολίες και θα υπερβούμε τα εμπόδια που επηρεάζουν τη λειτουργία και τις επιδόσεις της Ένωσης και δυσχεραίνουν την πρόοδο προς ένα καλύτερο μέλλον;

Στη συνέχεια της ομιλίας μου θα επιδιώξω να απαντήσω σε τρία κρίσιμα ερωτήματα για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Γιατί είναι επιβεβλημένο να προωθηθεί και να επιταχυνθεί η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης;
- Ποιες θεσμικές μεταρρυθμίσεις και πολιτικές ενέργειες σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι αναγκαίες - αλλά και ρεαλιστικά εφικτές μεσομακροπρόθεσμα – ώστε να προστατευθεί και ενισχυθεί η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και, ειδικότερα, να διασφαλιστεί η σταθερότητα, να βελτιωθούν οι αναπτυξιακές προοπτικές, και να εδραιωθεί η κοινωνική συνοχή στην Ένωση και την Ευρωζώνη;
- Πώς θα αντιμετωπισθούν τα εμπόδια και οι προκλήσεις που αναμένεται ότι θα ανακύψουν για την υλοποίηση των αναγκών μεταρρυθμίσεων, καθώς και εκείνες που απορρέουν από τον αυξανόμενο εθνικισμό και το μεταβαλλόμενο γεωπολιτικό περιβάλλον; Και ποιες είναι οι προοπτικές επιτυχίας;

II. Γιατί η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση πρέπει να ενισχυθεί και να ολοκληρωθεί

Οι θεμελιώδεις λόγοι που συνηγορούν υπέρ της προστασίας και ενίσχυσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν και παραμένουν κυρίως οικονομικοί αλλά και βαθύτατα πολιτικοί. Όταν τέθηκαν τα θεμέλια της ευρωπαϊκής ενοποίησης πριν από 70 χρόνια, ο λόγος ύπαρξης και το όραμα της ενοποίησης ήταν άμεσα συνδεδεμένα με την ανάγκη να διασφαλισθεί η ειρήνη και η ευημερία στην Ευρώπη μετά τη φρίκη των δύο παγκόσμιων πολέμων και την οικονομική ύφεση και αποσταθεροποίηση που ακολούθησαν. Σήμερα, η διασφάλιση της ειρήνης, η προαγωγή της ανάπτυξης και της ευημερίας εξακολουθούν να αποτελούν τις βασικές επιδιώξεις των Ευρωπαίων πολιτών, και η επίτευξή τους απαιτεί την ενίσχυση της Ένωσης, αν και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε τώρα είναι διαφορετικές από εκείνες της μεταπολεμικής περιόδου.

Σήμερα, με το μέλλον κατά νου, η άποψη υπέρ της ενδυνάμωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στηρίζεται πρώτα απ' όλα σε πολιτικά επιχειρήματα που αφορούν την αντιμετώπιση των μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων προκλήσεων που πηγάζουν από (1) το ραγδαία μεταβαλλόμενο γεωπολιτικό περιβάλλον, την άνοδο της Κίνας, της Ινδίας και των άλλων ταχέως αναπτυσσόμενων οικονομιών, (2) την εντεινόμενη παγκοσμιοποίηση των αγορών, (3) τις δυσμενείς δημογραφικές εξελίξεις στην Ευρώπη σε σύγκριση με τις αντίθετες τάσεις στην Ασία και την Αφρική, και (4) τα προβλήματα και τους κινδύνους που έχουν προκύψει από τις βίαιες συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή και τις δύσκολες πολιτικοοικονομικές συνθήκες στην Βόρεια Αφρική.

Είναι αυταπόδεικτο – αν και προφανώς όχι για όλους – ότι πολλά προβλήματα, όπως η μεταναστευτική κρίση, ο κίνδυνος τρομοκρατικών επιθέσεων, οι ενδεχόμενες γεωπολιτικές απειλές για την εθνική ασφάλεια, οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης των αγορών, δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά από ένα και μόνο κράτος-μέλος της Ένωσης, ακόμη και ένα από τα μεγαλύτερα κράτη, και απαιτούν μια κοινή προσέγγιση και συντονισμένη πολιτική δράση σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να παραμείνει ενωμένη και ισχυρή προκειμένου να έχει επιρροή και να είναι αποτελεσματικός παίκτης στην παγκόσμια πολιτικοοικονομική σκακιέρα, ώστε να μπορεί να υπερασπισθεί και να προάγει τα συμφέροντά της. *Η ισχύς εν τη ενώσει.*

Και αυτό απαιτεί την επίτευξη τριών συγκεκριμένων στόχων: (1) την εμβάθυνση και ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, (2) τη δημιουργία μιας πιο συνεκτικής και ενιαίας πολιτικής σε άλλους τομείς, όπως της άμυνας και ασφάλειας, και (3) την ενίσχυση των πολιτικών και δημοκρατικών θεμελίων και διαδικασιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αποτελεί και προϋπόθεση για την πραγματοποίηση των δυο άλλων στόχων. Αυτό το τρίπτυχο συνθέτει το ευρύτερο αλλά συγκεκριμένο όραμα που πρέπει να υιοθετηθεί και να υλοποιηθεί στην επόμενη δεκαετία. Θα επικεντρωθώ στην εμβάθυνση και ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, δηλαδή της Ευρωζώνης, επειδή έχει μεγάλη σημασία για την Ελλάδα και, γενικότερα, επειδή είναι ο πυρήνας της ευρωπαϊκής ενοποίησης, αλλά θα εξετάσω συνοπτικά και άλλα θέματα, επειδή είναι συνυφασμένα με την ολοκλήρωση της ΟΝΕ.

III. Η Εμβάθυνση και Ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση του 2007-2009 και η δημοσιονομική και τραπεζική κρίση στην Ευρωζώνη που εκδηλώθηκε το 2010 προκάλεσαν παρατεταμένη και βαθιά ύφεση στην Ευρώπη, η οποία ήταν εξαιρετικά έντονη στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης με υψηλό δημόσιο χρέος και χαμηλή ανταγωνιστικότητα, όπως η χώρα μας. Η κρίση αποκάλυψε, μεταξύ άλλων, τις ενδογενείς ανεπάρκειες του θεσμικού οικοδομήματος και της οικονομικής διακυβέρνησης της ΟΝΕ στην αντιμετώπιση εσωτερικών οικονομικών ανισορροπιών και εξωγενών αναταράξεων. Το 2012 η σταθερότητα και βιωσιμότητα της Ευρωζώνης δοκιμάστηκε. Ο διαφαινόμενος κίνδυνος διάλυσής της οδήγησε σε σημαντικές αποφάσεις και πολιτικές δράσεις για την ενίσχυση και ολοκλήρωση της θεσμικής αρχιτεκτονικής της. Οι μεταρρυθμίσεις που υλοποιήθηκαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο περιλαμβάνουν την εγκαθίδρυση της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης, τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ESM) και σημαντικές βελτιώσεις στο πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, σε συνδυασμό με την ενεργό νομισματική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, που ήταν εξαιρετικά αποτελεσματική, συνέβαλαν καθοριστικά στην αντιμετώπιση της κρίσης.

Σήμερα, η κρίση στην Ευρωζώνη έχει ξεπεραστεί, με μια μόνο, εξαιρετική, που είναι γνωστή σε όλους μας. Η ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας συνεχίζεται για τέταρτο κατά σειρά έτος και μάλιστα επιταχύνεται. Ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης της ευρωζώνης το 2017 και το 2018 εκτιμάται ότι θα είναι σημαντικά υψηλότερος (2,2% και 2,1% αντίστοιχα) από τις προβλέψεις στις αρχές του τρέχοντος έτους (1,7% και 1,8%). Το

ποσοστό ανεργίας έχει υποχωρήσει στο 9,1%, το χαμηλότερο επίπεδο των τελευταίων οκτώ ετών παραμένει όμως υψηλότερο από ό,τι ήταν πριν από την παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση. Οι χρηματοοικονομικές συνθήκες είναι εξαιρετικά ευνοϊκές και οι κεφαλαιαγορές συνεχίζουν να ανθούν. Οι εξελίξεις αυτές έχουν οδηγήσει σε εφησυχασμό σημαντικής μερίδας των Ευρωπαίων πολιτών και της πολιτικής ηγεσίας σχετικά με την ανάγκη ολοκλήρωσης της ΟΝΕ.

Ωστόσο, η ανάγκη ολοκλήρωσης της ΟΝΕ είναι μεγάλη και άμεση για την αντιμετώπιση υφιστάμενων προβλημάτων, μακροπρόθεσμων προκλήσεων και ενδεχόμενων κινδύνων για διάφορους λόγους. Συγκεκριμένα:

- Πρώτον, η βελτίωση των βασικών οικονομικών δεικτών υποκρύπτει σημαντικά προβλήματα. Στην αγορά εργασίας, το ποσοστό ανεργίας, αν και έχει μειωθεί, είναι εξαιρετικά υψηλό και διπλάσιο του αντίστοιχου ποσοστού στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι συνθήκες απασχόλησης διαφέρουν εντυπωσιακά μεταξύ των κρατών-μελών, ενώ το ποσοστό ανεργίας των νέων παραμένει απaráδεκτα υψηλό, στο 20 % περίπου, διαμορφώνοντας δυσμενείς προσδοκίες για το μέλλον της νέας γενιάς. Επιπλέον, η αυξημένη εισοδηματική ανισότητα και η απαισιοδοξία σημαντικής μερίδας των πολιτών για τις οικονομικές προοπτικές και τη δυνατότητα των ευρωπαϊκών θεσμών να συμβάλουν στη βελτίωσή τους, εξηγούν σε μεγάλο βαθμό τη μειωμένη εμπιστοσύνη των πολιτών στο εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης.
- Δεύτερον, η ολοκλήρωση της ΟΝΕ επιβάλλεται για τη βελτίωση των αναπτυξιακών επιδόσεων της μακροπρόθεσμα, για τη δημιουργία μιας ισχυρής οικονομίας που θα μπορεί να ανταγωνιστεί αποτελεσματικά στο νέο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης των αγορών και της ραγδαίας τεχνολογικής προόδου, ιδίως στους τομείς των πληροφοριών και επικοινωνίας, της ενέργειας και της τεχνητής νοημοσύνης.
- Τρίτον, η σταθερότητα και η βιωσιμότητα της Ευρωζώνης δεν μπορούν να θεωρηθούν ως δεδομένες. Θα διασφαλιστούν μακροπρόθεσμα μόνο εφόσον συμπληρωθεί το θεσμικό της οικοδόμημα, ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίζει ενδεχόμενες μεγάλες αναταράξεις στις αγορές ή γεωπολιτικές πιέσεις.

Τι πρέπει, επομένως, να γίνει προκειμένου να βελτιωθούν οι αναπτυξιακές επιδόσεις της ευρωζώνης, να περιοριστούν οι οικονομικές ανισότητες εντός και μεταξύ των κρατών-μελών και να διασφαλισθούν η σταθερότητα και η βιωσιμότητα της ΟΝΕ μακροπρόθεσμα; Με άλλα λόγια, με ποιο τρόπο και με ποιες δομικές αλλαγές μπορεί να γίνει το ευρύ συντελεστής οικονομικής και κοινωνικής προόδου και να συμβάλει στη δημιουργία μιας ισχυρής και ενωμένης Ευρώπης.

Είναι πρωτίστως αναγκαίο να αναπτυχθεί ο οικονομικός πυλώνας της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, το Ο στην ΟΝΕ, ώστε να γίνει εφικτή η εφαρμογή ενός καλύτερου μείγματος οικονομικής, διαρθρωτικής και νομισματικής πολιτικής που (1) θα προάγει την ανάπτυξη, (2) θα αμβλύνει τις υφιστάμενες εισοδηματικές ανισότητες και τις διαφορές στις χρηματοοικονομικές συνθήκες μεταξύ των κρατών-μελών της ευρωζώνης, και (3) θα συμβάλει στην καλύτερη αντιμετώπιση ασύμμετρων αναταράξεων. Σήμερα, η ευρωζώνη έχει ενιαία νομισματική πολιτική, ενώ οι εθνικές κυβερνήσεις έχουν την κύρια ευθύνη για τη δημοσιονομική πολιτική, η οποία χαράσσεται και εφαρμόζεται με βάση εθνικά κυρίως κριτήρια και βεβαίως θα πρέπει να είναι συμβατή με τους δημοσιονομικούς κανόνες του Συμφώνου Σταθερότητας. Αυτό το ασύμμετρικό πλαίσιο άσκησης οικονομικής και νομισματικής πολιτικής έχει αποδειχθεί στην πράξη ανεπαρκές για την επίτευξη των στόχων που προαναφέρθηκαν.

Πώς μπορεί να δημιουργηθεί ένα πιο συνεκτικό, συμμετρικό και αποτελεσματικό πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης στην ευρωζώνη; Τα τελευταία δύο χρόνια έχουν γίνει πολλές σχετικές προτάσεις από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, πολιτικούς ηγέτες, πανεπιστημιακούς

καθηγητές και οικονομικούς αναλυτές που θέτουν γενικές κατευθύνσεις, εξετάζουν εναλλακτικά σενάρια για την ολοκλήρωση της ΟΝΕ και οριοθετούν χρονοδιαγράμματα για την υλοποίησή τους. Μεταξύ αυτών, ιδιαίτερη σημασία και ενδιαφέρον έχουν η Έκθεση των Πέντε Προέδρων των Ευρωπαϊκών Θεσμών τον Ιούνιο 2015, η Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το Μέλλον της Ευρώπης τον Μάρτιο 2017 και η ομιλία του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας Emmanuel Macron στη Σορβόνη τον Σεπτέμβριο του 2017, η οποία περιλαμβάνει προτάσεις και για πολλά άλλα, εκτός της ΟΝΕ, θέματα.

Πρέπει να προωθήσουμε μεταρρυθμίσεις και πολιτικές που είναι άμεσα και απόλυτα αναγκαίες για την επίτευξη των στόχων που προανέφερα και έχουν σχετικά εύλογη προοπτική αποδοχής από τους εταίρους και υλοποίησής τους. Κατά την άποψή μου, τα απαραίτητα βήματα που πρέπει να γίνουν στα επόμενα 2-3 χρόνια, τα οποία έχουν και ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, πρέπει να περιλαμβάνουν τρεις μεταρρυθμίσεις. Οι πρώτες δύο αφορούν τον χρηματοπιστωτικό τομέα και είναι:

- *πρώτον*, η ολοκλήρωση της τραπεζικής ένωσης, με τη δημιουργία, πολύ ταχύτερα απ' ό,τι σήμερα προβλέπεται, ενός ενιαίου ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλισης των καταθέσεων, ώστε να αποτραπεί η μεγάλη φυγή κεφαλαίων σε περιόδους κρίσης και να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη των καταθετών στις τράπεζες σε όλες τις χώρες της Ευρωζώνης. Επίσης, ενδείκνυται η βελτίωση των κανόνων και διαδικασιών για την άμεση ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM). Οι δυο αυτές αλλαγές θα σπάσουν τον ενδεχόμενο φαύλο κύκλο μεταξύ δυνητικά προβληματικών τραπεζών και των κρατικών προϋπολογισμών. Οι ρυθμίσεις αυτές έχουν μεγάλη σημασία για την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και την επιστροφή των καταθέσεων στις τράπεζες, που αποτελούν προϋπόθεση για τη σημαντική αύξηση της χρηματοδότησης της οικονομίας και τη δημοσιονομική σταθερότητα της χώρα μας.
- *δεύτερον*, η βαθύτερη και ταχύτερη ενοποίηση των αγορών κεφαλαίων στην ευρωζώνη, ώστε οι επιχειρήσεις να μπορούν να έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε άλλες πηγές κεφαλαίων, εκτός του τραπεζικού δανεισμού, από την ενιαία ευρωπαϊκή κεφαλαιαγορά. Η ενοποίηση των αγορών κεφαλαίων συνεπάγεται επίσης και ένα ουσιαστικό συστημικό όφελος: τον ευρύτερο διασυστοριακό επιμερισμό των κινδύνων που θα συμβάλει στην καλύτερη απορρόφηση ασύμμετρων αναταράξεων.

Επειδή έχει γίνει σημαντική προεργασία και έχουν ληφθεί αρκετές σχετικές αποφάσεις για την εισαγωγή αυτών των μεταρρυθμίσεων, η πλήρης και αμεσότερη υλοποίησή τους είναι, πιστεύω, εφικτή, αν και όχι εύκολη, και πρέπει να επιδιωχθεί το ταχύτερο.

Το *τρίτο*, ιδιαίτερα σημαντικό, αλλά δύσκολο, βήμα που πρέπει να γίνει για τη δημιουργία μιας ισχυρής και ισόρροπης ΟΝΕ, είναι η τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου, ώστε να είναι δυνατή η εφαρμογή οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής στην Ευρωζώνη με ευρωπαϊκό προσανατολισμό. Αυτό θα επιτρέψει πρόοδο προς τη δημιουργία μιας *μορφής δημοσιονομικής ένωσης* στην Ευρωζώνη. Το εγχείρημα αυτό είναι, κατά τη γνώμη μου, απόλυτα αναγκαίο για την ολοκλήρωση της ΟΝΕ και την επίτευξη των ευρύτερων στόχων της Ένωσης στο νέο γεωπολιτικό περιβάλλον. Όμως, αποτελεί και μεγάλη πρόκληση, γιατί οι αποφάσεις και τα μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής, που αφορούν κρατικές δαπάνες και τη χρηματοδότησή τους με έσοδα από τη φορολόγηση των πολιτών, έχουν βαθύτερη και ευρύτερη πολιτική διάσταση. Η δημιουργία μιας δημοσιονομικής ένωσης συνεπάγεται τη μερική εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας για θέματα δημοσιονομικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό όργανο ή θεσμό, που θα έχει την ευθύνη για τη λήψη των σχετικών αποφάσεων.

Με ποιο τρόπο θα αντιμετωπισθεί αυτή η πρόκληση και θα δημιουργηθεί μια νέα δημοσιονομική αρχή για την άσκηση ευρωπαϊκής δημοσιονομικής πολιτικής που θα αποσκοπεί στην επίτευξη κοινών στόχων και θα στηρίζεται σε έναν κοινό ευρωπαϊκό

προϋπολογισμό; Απαιτούνται συντονισμένες ενέργειες σε πολλά μέτωπα: (1) Πρέπει να υιοθετηθεί η σωστή διαδικασία και το κατάλληλο πλαίσιο άσκησης ενιαίας δημοσιονομικής πολιτικής, ώστε να έχει τη στήριξη των πολιτών και των κυβερνήσεων, (2) πρέπει επομένως να τεθούν τα δημοκρατικά και πολιτικά θεμέλια για τη δημιουργία και λειτουργία της δημοσιονομικής ένωσης και τη δημοκρατική νομιμοποίησή της, (3) πρέπει να προσδιοριστούν οι στόχοι, τα μέσα και οι πόροι της ενιαίας δημοσιονομικής πολιτικής, και (4) τέλος, πρέπει να διασυνδεθούν οι δημοσιονομικοί στόχοι με τις αποφάσεις που θα ληφθούν για την επίτευξη των άλλων προτεραιοτήτων πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως στο πεδίο της άμυνας και της ασφάλειας. Οι διαπιστώσεις αυτές, που ίσως δίνουν την εντύπωση ότι η πιθανότητα επιτυχίας είναι μικρή, με οδηγούν στο τελευταίο τμήμα της ομιλίας μου.

IV. Προϋποθέσεις και Προκλήσεις για την Εμβάθυνση της ONE και την Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία της δημοσιονομικής ένωσης και την ολοκλήρωση της ONE είναι να υπάρξει μεγαλύτερη κατανόηση και ευρύτερη στήριξη από τους πολίτες και τις κυβερνήσεις της θέσης ότι απαιτείται μεγαλύτερος διασυνοριακός επιμερισμός των κινδύνων και η δημιουργία μιας μορφής δημοσιονομικής ένωσης, η φύση της οποίας θα προσδιοριστεί, προκειμένου να διασφαλισθεί η αποτελεσματική και ομαλή λειτουργία της ευρωπαϊκής νομισματικής ένωσης και της τραπεζικής ένωσης, να επιτευχθούν υψηλότεροι ρυθμοί ανάπτυξης, να προστατευθεί η χρηματοοικονομική σταθερότητα και να αποφευχθεί η διάλυση της Ευρωζώνης. Αυτό δεν είναι εύκολο δεδομένου του πολιτικού περιβάλλοντος που έχει διαμορφωθεί σε ορισμένες χώρες και της μειωμένης εμπιστοσύνης σημαντικής μερίδας των πολιτών στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και στο ευρωπαϊκό εγχείρημα. Όμως δεν είναι ακατόρθωτο. Μια πιο ενεργός και πειστική επικοινωνιακή πολιτική είναι απαραίτητη για να εξηγήσει τα οφέλη της ONE για τους πολίτες της και τις δυσμενείς επιπτώσεις που θα συνεπάγεται η διάλυσή της.

Προκειμένου να διευκολυνθεί η αποδοχή και υιοθέτηση του κατάλληλου πλαισίου για την εφαρμογή συνεκτικής οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι σκόπιμο να δοθεί έμφαση και προτεραιότητα σε μέτρα πολιτικής και μεταρρυθμίσεις που

- είναι συγκεκριμένες και έχουν σημασία για τους πολίτες, και είναι αναγκαίες για την επίλυση προβλημάτων που δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά με μέτρα πολιτικής σε εθνικό επίπεδο, και
- θα συντελέσουν ουσιαστικά στην ενίσχυση της ανάπτυξης, τη μείωση της ανεργίας των νέων, την άμβλυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων εντός των χωρών και την προαγωγή της οικονομικής σύγκλισης μεταξύ των κρατών-μελών.

Με αυτόν τον τρόπο θα αντιμετωπισθεί και ο ευρωσκεπτικισμός και θα προωθηθεί η ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Συγκεκριμένα μέτρα οικονομικής πολιτικής που είναι αναγκαία και ικανοποιούν τα προαναφερθέντα κριτήρια περιλαμβάνουν:

- την ενίσχυση του προγράμματος Juncker για επενδύσεις σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, με την αύξηση των διαθέσιμων κεφαλαίων, τη διεύρυνση των πηγών χρηματοδότησης των επενδύσεων και του είδους των επιλέξιμων επενδύσεων που εξυπηρετούν την επίτευξη ευρωπαϊκών στόχων·
- τη δημιουργία ενός μηχανισμού μακροοικονομικής σταθεροποίησης στην ευρωζώνη και, ειδικότερα, ενός ευρωπαϊκού συστήματος ασφάλισης των ανέργων που θα συντελέσει στην άμβλυνση των επιπτώσεων ασύμμετρων αναταράξεων στην οικονομία·

- την έκδοση ευρωομολόγων για τη χρηματοδότηση τμήματος του δημόσιου χρέους των κρατών-μελών της ευρωζώνης· και
- τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ταμείου.

Ορισμένα από τα μέτρα αυτά έχουν συζητηθεί στο παρελθόν, χωρίς όμως να ληφθούν αποφάσεις. Αναμένεται ότι μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο περαιτέρω συζήτησης στο μέλλον, στο πλαίσιο των νέων πρωτοβουλιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ωστόσο, ο χρονικός ορίζοντας υλοποίησης που κατ' αρχήν προτείνεται είναι μακρύς, π.χ. έως το 2025, επηρεαζόμενος από την ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας, εκλογικούς κύκλους και τον βραχυπρόθεσμο ορίζοντα πολλών πολιτικών. Τέτοια καθυστέρηση, όμως, δεν δικαιολογείται. Δεν πρέπει να επαναλάβουμε το λάθος που έγινε στο παρελθόν και να περιμένουμε να υλοποιήσουμε αναγκαία μέτρα και μεταρρυθμίσεις υπό την πίεση της επόμενης οικονομικής κρίσης. Πρέπει να τα αποφασίσουμε και να τα υλοποιήσουμε ταχύτερα, ώστε να αποφύγουμε ενδεχόμενη κρίση ή να μπορέσουμε να την αντιμετωπίσουμε πιο αποτελεσματικά.

Η διαμόρφωση ενιαίας οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής επιβάλλεται επίσης για την επίτευξη ευρύτερων στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε άλλους τομείς, όπως η άμυνα και ασφάλεια. Οι αυξανόμενοι γεωπολιτικοί κίνδυνοι για την Ευρώπη, η μεταβαλλόμενη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών όσον αφορά τις υποχρεώσεις των ευρωπαϊκών κρατών στον τομέα της άμυνας, οι τρομοκρατικές επιθέσεις και απειλές έχουν αναδείξει τη σημασία και την ανάγκη ενίσχυσης της ασφάλειας στην Ευρώπη με τη στενότερη και δομημένη συνεργασία των κρατών-μελών, με συγκεκριμένες δράσεις και με απώτερο σκοπό τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Αμυντικής Ένωσης στην επόμενη δεκαετία. Έχει φθάσει η ώρα για τη δημιουργία ενιαίας αμυντικής πολιτικής, η οποία θα περιλαμβάνει κοινή δύναμη επέμβασης και θα στηρίζεται σε κοινό αμυντικό προϋπολογισμό για τη χρηματοδότηση μέρους των αμυντικών δαπανών των κρατών-μελών που θα συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Αμυντική Ένωση.

Επιπλέον, η μεταναστευτική κρίση και το ενδεχόμενο αντιμετώπισης στο μέλλον νέων μαζικών μεταναστευτικών ροών και της παροχής ασύλου σε μεγάλο αριθμό προσφύγων υπογραμμίζει την ανάγκη αποτελεσματικότερου ελέγχου των συνόρων της Ένωσης και ενίσχυσης των προγραμμάτων εγκατάστασης και ενσωμάτωσης των προσφύγων, που θα πρέπει να στηριχθούν σε ενιαίο πλαίσιο και να χρηματοδοτηθούν από κοινούς πόρους, καθώς οι χώρες πρώτης εισόδου ή χώρες τελικής υποδοχής δεν μπορούν να αντέξουν το φορτίο χωρίς βοήθεια.

Οι προοπτικές για τη δημιουργία κοινής αμυντικής πολιτικής και επιχειρησιακής ικανότητας είναι ευνοϊκές. Είναι εντυπωσιακό και ενθαρρυντικό το γεγονός ότι, σύμφωνα με πρόσφατες δημοσκοπήσεις, σχεδόν σε όλες τις χώρες της Ένωσης, οι πολίτες περιλαμβάνουν την άμυνα και την ασφάλεια στις πρώτες τρεις προτεραιότητές τους και τα 3/4 των ευρωπαίων πολιτών είναι υπέρ μιας ενιαίας πολιτικής στους τομείς της ασφάλειας και της άμυνας. Κατά το τρέχον έτος έγινε σημαντική πρόοδος προς αυτή την κατεύθυνση. Τον περασμένο Ιούνιο δημιουργήθηκε το Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας για τη χρηματοδότηση διαφόρων προγραμμάτων και την απόκτηση αμυντικού εξοπλισμού και τεχνολογίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα προωθήσει τη χρηματοδότησή τους εν μέρει από τον Προϋπολογισμό της Ένωσης. Στις αρχές του Δεκεμβρίου, πριν από μια εβδομάδα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε την επίσημη εγκαθίδρυση της "Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας", ενός πλαισίου που προβλέπεται από τη Συνθήκη, και ενέκρινε τα πρώτα 17 προγράμματα συνεργασίας των 25 χωρών που θα συμμετέχουν σ' αυτήν.

Αναφέρθηκα σχετικά λεπτομερώς στις πρόσφατες αποφάσεις και πράξεις στους τομείς της ασφάλειας και άμυνας επειδή αποτελούν σημαντικό και απτό βήμα προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση, καθώς και ουσιαστικό παράδειγμα για το πώς οι δράσεις για την επίτευξη

κοινών στόχων, που στηρίζονται από την πλειοψηφία των πολιτών, μπορεί να υλοποιηθούν και να συμβαδίσουν με την ανάπτυξη ενός κοινού ευρωπαϊκού προϋπολογισμού και τη στοχευμένη χρήση δημοσιονομικών εργαλείων.

Υπάρχουν και άλλοι σημαντικοί στόχοι και προτεραιότητες πολιτικής σε άλλους τομείς που η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να επιτύχει, οι οποίοι απαιτούν συντονισμένες ενέργειες και τη χρηματοδοτική στήριξη από ένα κοινό προϋπολογισμό. Ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και του μετασχηματισμού της οικονομίας, λόγω της ραγδαίας προόδου στην ψηφιακή τεχνολογία, στους τομείς των πληροφοριών και επικοινωνίας, της τεχνητής νοημοσύνης, της παραγωγής, αποθήκευσης και διανομής ενέργειας, της βιοϊατρικής, καθώς και λόγω των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής. Η ισχύς και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας στο μέλλον εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από την ικανότητά της να αξιοποιήσει τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα στην επιστήμη και την τεχνολογία προκειμένου να γίνει πρωταγωνιστής στην οικονομία της γνώσης, της καινοτομίας και της νέας και εν εξελίξει τεχνολογικής επανάστασης, που μέχρι σήμερα κυριαρχείται από τα προϊόντα που αναπτύσσονται και παράγονται στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Κίνα. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, χρειάζονται κοινές δράσεις στην εκπαίδευση και έρευνα, ένα ενιαίο κανονιστικό και φορολογικό πλαίσιο, καθώς και η μερική χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων από ένα κοινό ευρωπαϊκό προϋπολογισμό που θα προάγουν την έρευνα και την καινοτομία.

Η εμπάθυνση της ONE και, γενικότερα, η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι μια σύνθετη, πολυδιάστατη διαδικασία. Η περαιτέρω πρόοδος θα απαιτήσει δύσκολες πολιτικές αποφάσεις και, όπως τόνισα, την ουσιαστική ενίσχυση των πολιτικών θεμελίων της Ένωσης που είναι αναγκαία για τη δημοκρατική νομιμοποίηση νέων θεσμικών οργάνων και την εφαρμογή ενιαίας ευρωπαϊκής πολιτικής σε νέους τομείς. Όπως και στο παρελθόν, η πορεία θα είναι σταδιακή, αλλά τα βήματα πρέπει να είναι ουσιαστικά και να γίνουν γρήγορα. Στο βαθμό που είναι εφικτό και αναγκαίο, η συμμετοχή των κρατών-μελών σε νέα όργανα και σε νέες δράσεις μπορεί να πραγματοποιηθεί με διαφορετικές ταχύτητες. Πάντως, η ολοκλήρωση της ONE, της ευρωζώνης, δεν μπορεί να επιτευχθεί με αυτόν τον τρόπο, με πολλαπλές ταχύτητες. Κάποιες σχετικές προτάσεις είναι θεωρητικά προβληματικές και μη εφαρμόσιμες στην πράξη. Όμως, σε άλλους τομείς, η πορεία με διαφορετικές ταχύτητες είναι δυνατή και μπορεί να είναι σκόπιμη.

V. Ο Ρόλος και οι Θέσεις της Ελλάδος στην πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση

Ποιες πρέπει να είναι οι επιδιώξεις και οι θέσεις της Ελλάδος και ο ρόλος της στη νέα πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση; Πώς θα αξιοποιήσουμε καλύτερα τις νέες συνθήκες και ευκαιρίες που θα διαμορφωθούν;

Το συμπέρασμα που προκύπτει αβίαστα από όσα ανέφερα σχετικά με την εμπάθυνση και ολοκλήρωση της ONE και την προβλεπόμενη εφαρμογή ενιαίας πολιτικής σε άλλους τομείς, όπως η άμυνα και ασφάλεια, είναι ότι η πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση υπηρετεί το εθνικό συμφέρον και θα επιφέρει σημαντικά και ουσιαστικά οφέλη για την Ελλάδα. Θα προαγάγει την ανάπτυξη, θα συμβάλει στην κοινωνική ευημερία και θα ενισχύσει την εθνική ασφάλεια. Επομένως, η Ελλάδα πρέπει να στηρίξει τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και να επιδιώξει να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο.

Όμως, για να προωθήσουμε αποτελεσματικά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και να αποκομίσουμε τα οφέλη από μια ενοποιημένη Ευρώπη, πρέπει:

- να συνεχίσουμε την προσπάθεια εξυγίανσης και ανόρθωσης της οικονομίας μας
- να διασφαλίσουμε τη δημοσιονομική σταθερότητα
- να εδραιώσουμε την ευρωστία του τραπεζικού συστήματος και, γενικότερα,

- να ενισχύσουμε τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μας.

Με αυτόν το τρόπο θα ανταποκριθούμε έμπρακτα και στη θέση που διατυπώνουν πολλοί στις συζητήσεις για την ευρωπαϊκή ενοποίηση – ότι δηλαδή έχει σημασία να συνδυαστεί η ενότητα και η αλληλεγγύη τις οποίες συνεπάγεται η ευρωπαϊκή ενοποίηση με την αποτελεσματικότητα και υπευθυνότητα που πρέπει να διακρίνουν τη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων σε εθνικό επίπεδο. Μακροπρόθεσμα, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας μας είναι η θεμελιώδης προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη και ευημερία της χώρας μας στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά και την παγκοσμιοποιημένη οικονομία.

Τέλος, στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η Ελλάδα πρέπει επίσης να αναδείξει και να αξιοποιήσει τη μεγάλη της κληρονομιά και συμβολή στον ευρωπαϊκό πολιτισμό που έθεσε τα θεμέλια των κοινών αρχών και αξιών που στηρίζουν και ενώνουν τους ευρωπαϊκούς λαούς. Όπως πολύ σωστά έχει τονίσει ο Πρόεδρος Emmanuel Macron, η παιδεία και ο πολιτισμός ουσιαστικά ενώνουν την Ευρώπη και η καλλιέργεια και προαγωγή της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς και των κοινών ευρωπαϊκών ανθρωπίνων αξιών μπορεί να αποτελέσουν κινητήριο δύναμη για την προώθηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ειδικότερα, θα ήθελα να χαιρετίσω την πρόταση που έκανε ο Πρόεδρος Macron κατά την ομιλία του στην Πνύκα, για τη διοργάνωση Ευρωπαϊκών συνεδρίων πολιτισμικής κληρονομιάς στην Αθήνα με στόχο να προστατεύσουμε αυτή την κληρονομιά, να ανακαλύψουμε ξανά όσα μας ενώνουν και να επανεφεύρουμε το μέλλον της Ευρώπης. Η Ακαδημία Αθηνών, σε συνεργασία με άλλες Ακαδημίες, καθώς και άλλους επιστημονικούς και πολιτισμικούς φορείς, μπορεί να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στην προώθηση και υλοποίηση της πρότασης αυτής.

VI. Συμπέρασμα

Επιτρέψτε μου να ολοκληρώσω με ορισμένες σύντομες γενικές επισημάνσεις που αφορούν το πρόσφατο παρελθόν και το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια το όραμα της ευρωπαϊκής ενοποίησης ξεθώριασε και έγινε απόμακρο για πολλούς ευρωπαίους πολίτες, λόγω των πολλαπλών κρίσεων και άλλων προβλημάτων που αντιμετώπισε η Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι όμως επίσης γεγονός ότι η Ένωση κατόρθωσε να υπερβεί τις κρίσεις και τα προβλήματα επειδή, εκτός των ενεργειών των κρατών-μελών σε εθνικό επίπεδο, ελήφθησαν, άλλοτε εγκαίρως και άλλοτε με καθυστέρηση, γενναίες αποφάσεις και εφαρμόστηκαν αποτελεσματικές πολιτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο που, μεταξύ άλλων, συμπλήρωσαν τη θεσμική αρχιτεκτονική και ενίσχυσαν την οικονομική διακυβέρνηση της Ευρωζώνης, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην υπέρβαση της οικονομικής κρίσης.

Σήμερα, σκεπτόμενοι το μέλλον, το όραμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης παραμένει επίκαιρο και η υλοποίησή του είναι άμεση και επιτακτική ανάγκη, δεδομένων των μεγάλων προκλήσεων που απορρέουν από την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, τη νέα τεχνολογική επανάσταση και το μεταβαλλόμενο, και ενίοτε απειλητικό, γεωπολιτικό περιβάλλον. Γι' αυτό, επιβάλλεται να εστιάσουμε στην εμβάθυνση και ολοκλήρωση της ONE και στην εφαρμογή πολιτικών που θα προαγάγουν την δυναμική και βιώσιμη ανάπτυξη, θα μειώσουν δραστικά την ανεργία, ιδίως των νέων, και θα περιορίσουν τις εισοδηματικές ανισότητες εντός και μεταξύ των κρατών-μελών. Με αυτόν τον τρόπο θα αντιμετωπισθεί και η άνοδος του ανεύθυνου λαϊκισμού και του ακραίου εθνικισμού που αξιοποίησε τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες και τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης για να καλλιεργήσει φόβους και πάθη που στο παρελθόν είχαν καταστροφικές συνέπειες για τους λαούς της Ευρώπης.

Πιστεύω ότι οι προοπτικές για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση διαγράφονται σήμερα γενικά ευνοϊκές, καθώς η οικονομία ανακάμπτει και κυρίως επειδή η μεγάλη πλειοψηφία των

πολιτών και η πλειονότητα των πολιτικών ηγετών κατανοούν τη σημασία και τα πλεονεκτήματα της ενωμένης Ευρώπης. Ωστόσο, οι κίνδυνοι και οι αβεβαιότητες που περιβάλλουν το ευρωπαϊκό εγχείρημα δεν είναι αμελητέοι. Είναι ανάγκη όλοι να κατανοήσουμε ότι στη σημερινή συγκυρία *κοινή μεν η τύχη αλλά το μέλλον δεν πρέπει να μείνει άορατον*. Το μέλλον εξαρτάται από τις δικές μας αποφάσεις και πράξεις. Όπως είχα τονίσει πριν από επτά χρόνια, όταν εκδηλώθηκε η κρίση στην Ευρωζώνη, χρησιμοποιώντας τη φράση από τον *Ιούλιο Καίσαρα* του Σαίξπηρ, "Το πετρωμένο μας δεν βρίσκεται στα αστέρια αλλά στα χέρια μας". Ελπίζω και εύχομαι να τα χρησιμοποιήσουμε σωστά.

Σας ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας.